

Lidia PRISAC

STATUTUL FEMEILOR MIGRANTE DIN REPUBLICA MOLDOVA: REPERE TEORETICO-METODOLOGICE

DOI: doi.org/10.5281/zenodo.4438009

Rezumat

Statutul femeilor migrante din Republica Moldova: reper teoretico-metodologic

Obiectivul articolului de față este punerea în valoare a abordărilor teoretico-metodologice cu referire la subiectul metamorfozei statutului femeilor din Republica Moldova marcate de fenomenul migrației. Tema este una recurentă și practic foarte puțin abordată în istoriografie. Având în vizor, inclusiv, schimbările generate de simbioza interculturală, autoarea încearcă să clarifice lucrurile prin intermediul teoriei de „transfrontalietate”, cu cei trei termeni care transcend din mediul anglo-saxon – boundary, border și frontier. Aceasta ajunge la concluzia că impactul migrației asupra femeilor din Republica Moldova trebuie privit din perspectiva proceselor de diversificare, diferențiere și interferare culturală, întrucât în procesul interacțiunilor transfrontaliere și de influențare culturală reciprocă, femeile pot deveni liantul necesar „corespondențelor interculturale”. În privința metodologiei de cercetare, deși subiectul permite o abordare transcendentă și interdisciplinară, autoarea își propune valorificarea problemei prin intermediul aplicării interviurilor și colectării mărturiilor, ceea ce face parte din metodologia specifică istoriei orale, care permite reconstituirea secvențelor din istoria trăită și modul în care memoria migrației aranjată în „povești”, poate defini și completa istoria oficială.

Cuvinte-cheie: statut, migrația de muncă, femei, abordare teoretico-metodologică, istorie orală, Republica Moldova.

Резюме

Теоретико-методологические ориентиры в изучении статуса женщин-мигрантов Республики Молдова

Цель данной статьи – осветить теоретические и методологические подходы, относящиеся к проблеме изменения статуса женщин Республики Молдова, вовлеченных в процесс миграции. Хотя проблема является существенной, она все же остается малоисследованной. Ввиду того, что имеются изменения, вызванные межкультурным симбиозом, автор пытается прояснить ситуацию с помощью теории пограничья / boundary theory, определенной тремя терминами английского языка – boundary, border и frontier. Автор приходит к выводу, что влияние миграции на женщин Республики Молдова следует рассматривать, исходя из культурной диверсификации, различий и взаимовлияний, так как в процессе трансграничного взаимодействия женщины могут стать необходимым звеном «межкультурной взаимосвязи». В отношении методологии исследования, хотя проблема допускает трансцендентный и междисциплинарный подход, автор предлагает выделить проблему посредством проведения интервью и сбора устных свидетельств, которые являются частью методологии, характерной для устной истории. Это направ-

ление позволяет реконструировать серии событий из пережитой истории и организовывать воспоминания о миграции в «рассказах», что может определить и дополнить официальную историю.

Ключевые слова: статус, трудовая миграция, женщины, теоретико-методологический подход, устная история, Республика Молдова.

Summary

Theoretical and methodological guidelines in the study of the Moldavian women migrants status

The purpose of this article is to highlight the theoretical and methodological approaches related to the subject of women status changing in the Republic of Moldova marked by the migration phenomenon. The theme is a recurring one and practically little approached in historiography. In view of the fact that the changes caused by intercultural symbiosis, the author tries to clarify things through the «boundary theory» defined by three terms from the English – boundary, border and frontier. He concludes that the migration impact on women from Republic of Moldova should be considered on the basis of cultural diversification, differences and mutual influences, since in the process of transborder interaction, women can become a necessary link in the “intercultural relationship”. In terms of research methodology, although the problem allows for a transcendental and interdisciplinary approach, the author proposes to highlight the problem through interviews and the collection of oral evidence, which are part of the methodology characteristic to oral history. This direction makes it possible to reconstruct a series of events from the past history and organize the memories of migration in “stories” that can define and supplement the official history.

Key words: status, labor migration, women, theoretical and methodological approach, oral history, Republic of Moldova.

Fără a transforma acest început de cercetare într-o dezbatere în ceea ce privește sensul și încadrarea teoretică a conceptului de schimbare a statutului social al femeilor din Republica Moldova încadrate în migrația forței de muncă, este totuși de foarte mare importanță să delimităm obiectul cercetării noastre și valențele termenilor definitorii ale acestuia, precum și abordările teoretico-metodologice asupra subiectului.

După prăbușirea Uniunii Sovietice, o parte însemnată de cercetători au început să studieze procesele generate de fenomenul migrației forței de muncă, însă tipul migrației raportat la implicarea elementului feminin, până de curând, nu s-a bucurat de o prea mare atenție din partea cercetătorilor (Prisac 2020).

Dincolo de semnalarea abordărilor teoretice cu

referire la migrație (care nu sunt puține, de altfel), trebuie să specificăm că conceptul de statut este unul complex și a fost definit în *The New Shorter Oxford English Dictionary* (*The New Shorter* 1993) ca fiind „poziția sau rolul în societate; rang, profesie; importanța relativă” și „condiția sau poziția unui lucru în raport cu importanța acestuia”. Definiția este asemănătoare cu cea pe care o regăsim și în *Dicționarul explicativ al limbii române* (1998), conform căruia, statutul este un „act sau ansamblu de dispoziții cu caracter oficial, prin care se reglementează scopul, structura și modul de funcționare al unei organizații, societăți pe acțiuni, asociații etc.” (*Dicționarul* 1998: 1016). În cazul cercetării noastre noțiunea se raportează la denumirea de statut social, care reprezintă „poziția indivizilor (a se citi femeilor – n. a.) într-un grup social, a grupurilor (de femei migrante – n. a.) în sistemul organizării sociale și la un anumit moment; status” (*Dicționarul* 1998: 1016).

În ceea ce privește conceptul de statut social, acesta a fost teoretizat de numeroși autori ca fiind elementul definitoriu al poziției indivizilor într-un grup social, fiind determinat cu precădere de opinia publică (Gheorghe 2016).

Sociologul, istoricul și economistul german Max Weber a utilizat conceptul de statut pentru a lămuri procesul de stratificare socială, identificând „grupuri cu același statut” și definindu-le ca fiind comunități care împărtășesc aceleași interese și stil de viață, care se bucură de același nivel de respect social.

Potrivit aprecierilor expuse de Linda Hargreaves și Julia Flutter (*Hargreaves, Flutter* 2003: 4), termenul de statut se referă la poziția individului într-un grup social. De-a lungul timpului au fost depuse eforturi serioase pentru ca statutul atribuit (dobândit prin naștere și acordat din partea societății), să fie înlocuit de statutul atins (obținut datorită performanțelor școlare și profesional-individuale). În conformitate cu acesta din urmă este inclus și stilul de viață, modul în care oamenii dezvoltă stiluri culturale pentru a se deosebi de alții.

Trebuie să remarcăm că un statut, de exemplu al femeilor, nu poate avea semnificație în afara unui sistem de statute, întrucât plasate în raport cu anumiți factori acestea nu pot deține controlul, statutul lor formându-se în funcție de abilitățile dobândite și înserate profesional. În circumstanțele migrației, societatea manifestă față de femei cerințe legate de abilități și acțiuni specifice acestora, migrația permițându-le femeilor să descopere noi oportunități pentru viață și dezvoltare, pentru descoperirea unor obiceiuri și învățarea unor noi valori și competențe, ceea ce duce indubitabil la modelarea și schimbarea propriu-zisă a statutului acestora. Mai mult chiar, în contextul mi-

grației forței de muncă femeile și-au dobândit o independență la care, fără îndoială, n-ar fi îndrăznit să aspire cu treizeci de ani în urmă, demonstrând că sunt în stare să preia de pe umerii bărbaților sarcinile, care, în mod tradițional, le-ar fi revenit acestora. Se pare că sarcinile prin excelență masculine, asumate astăzi de femeile migrante, duc la apariția unui tip de femeie care nu mai are atributele de altădată ale feminității, demonstrând astfel, o posibilă masculinizare a rolului femeii în societate.

Portretul femeii migrante antrenate în câmpul forței de muncă peste hotarele țării, include trăsături care implică asumarea responsabilității și luarea unor decizii pe cont propriu, atât în viața personală cât și în cea care îi aduce existența de zi cu zi. Din acest considerent, se constată o înclinație crescândă a femeilor de a trăi și a crește copii singure, în afara căsătoriei, în special ca rezultat al ratei tot mai ridicate a divorțurilor¹.

Conceptualizându-ne gândurile, în raport cu migrația forței de muncă a femeilor, prin intermediul celor trei termeni în engleză – *boundary*, *border* și *frontier* (în traducere însemnând noțiunea de *frontalier / transfrontalier*), care determină limita nu doar între caracteristicile fizice, ci și imaginare, mentale și valorice, această definiție permite să descriem migrația forței de muncă a femeilor din perspectiva proceselor de diversificare, diferențiere și interferențe culturale (*Haritonovici* 2007: 144). Din acest considerent abordarea fenomenului migrației de muncă feminine prin intermediul teoriei „*boundary*” necesită o angajare interdisciplinară, fapt care presupune implicarea teoriilor multiculturalismului, antropologiei culturale, post-colonialismului și studiilor de gen.

Astfel, fenomenul migrației nu poate fi privit decât din perspectiva interculturalității, întrucât caracterizează specificul relațiilor dintre indivizii care posedă identități socio-culturale diferite (*Moraru, Moraru* 2006: 53).

E necesar să specificăm că femeile din Republica Moldova ca subiecți direcți implicați în migrația forței de muncă, care reprezintă un proces firesc de funcționare a societății umane, fiind purtătoare ale propriilor frontiere simbolice generatoare de anumite sentimente de identitate, adoptă în cursul interacțiunii cu alte frontiere (din perspectivă culturală), noi abilități ale unor culturi specifice. Mai mult chiar, întrucât liniile de demarcație reprezintă prin sine rezultatul interacțiunii atât a unei culturi cu alta, cât și a diferiților factori, în special culturali și economici, aceasta determină construirea de noi modele de coexistență a influențelor reciproce. Din cele câteva trăsături caracteristice migrației forței de muncă feminine din Republica Moldova putem semnala faptul că femeile

sunt mai predispuse de a adopta anumite tipare culturale – de exemplu, în mâncare, îmbrăcăminte, obiceiuri și tradiții culturale, inclusiv însușirea unei noi limbi străine. Aceste „schimbări” se produc datorită transferului radical de la impactul șocului socio-cultural, la adoptarea lui și ulterior transmiterea acestuia în spațiul nativ.

Valențele interculturale oferă posibilitatea relevării și valorizării elementelor comune, a evidențierii asemănarilor și diferențelor, pentru a depăși barierele ce împiedică pătrunderea într-un mediu străin, pentru a se recunoaște și a se înțelege mai bine în și prin „celălalt”, pentru a se îmbogăți din punct de vedere spiritual și, în definitiv, pentru a urma o apreciere și deschidere. Întrucât conceptul interculturalității vizează ansamblul reprezentărilor pe care un individ /o comunitate le are despre un alt individ /o altă comunitate, acest ansamblu se constituie mai întâi de toate, din percepțiile bazate pe acumularea cunoștințelor despre cultura străină. Este firesc ca aspectele cognitive, care presupun, în mod tradițional, achiziționarea informațiilor cu privire la istoria, cultura, obiceiurile străine să cuprindă și acumularea cunoștințelor care vizează diferențele culturale existente.

Potrivit cercetătorul italian D. Antiseri, „întâlnirea” cu „celălalt”, comportă într-un mod necesar, criza imediată ori ulterioară a credinței indivizilor proveniți dintr-o societate tradițională, periclitând caracterul sacru, absolut, imuabil al acestor tradiții, adică având loc afectarea viziunii asupra lumii, valorilor, comportamentelor, cunoștințelor etc. (Antiseri 2000: 75). Trebuie să avem în vedere și faptul că femeile migrante suferă de izolare, fiind rupte de țara de origine, casă, familie, copii, soț etc.

Revenind la subiectul interferențelor transfrontaliere, aspect aplicabil și în cadrul cercetării de față, trebuie să spunem că exemplul cel mai elocvent de lucrări care au avut în vizor problema transfrontalieră sunt cărțile scrise de cunoscutul geograf politic Jhon House, dedicate frontierei dintre SUA și Mexica. Potrivit cercetărilor sale, situația în zonele transfrontaliere sau de margine este determinată de factorii structurali economici și sociali (în special interacțiunile transfrontaliere, care depind, în mare parte, de specializarea gospodăriilor agricole), cultura politică a populației, subiecții vieții politice (elitele, grupele de interes, mișcările sociale, liderii etc.) și instituțiile sociale, inclusiv sistemele de educație, sănătate și asigurare socială (House 1982).

Astfel, Jhon House, a elaborat, practic, tipologia tuturor interferențelor transfrontaliere posibile – în domeniul imobiliar, al migrației forței de muncă, a circulației mărfurilor și a capitalurilor. În domeniul relațiilor de muncă acesta a evidențiat migrațiile: zil-

nice, săptămânale, sezoniere, legale, ilegale și profesionale (a specialiștilor calificați). O atenție deosebită acesta a acordat factorilor imateriali – culturii politice, exprimate în reprezentările colective, sistemului de valori, a miturilor și stereotipurilor, precum și manipulării „transfrontaliere” cu opinia publică (la diferite niveluri) (House 1982).

Abordarea novatoare a aspectului transfrontalier constă în faptul că esența frontierei, astăzi, trebuie privită nu doar ca o simplă linie de demarcație a două sau mai multe state, linii care apar și le putem vedea pe hărți, ci mai degrabă din perspectiva că frontierele sunt acelea care delimitează imaginarul persoanelor separate unul de altul și totodată le face să interfereze, iată, cum ar fi de exemplu, în contextul migrației.

În privința celor trei termeni în engleză – boundary, border și frontier, care determină înțelegerea a ceea ce numim transfrontalietatea unui sau altui fenomen, trebuie să specificăm că fiecare dintre ele se traduce ca și „frontieră”, însă în același timp conțin nuanțe semantice diferite (Breskaia 2007: 159). Anume din acest considerent, în spațiul anglo-saxon, există mai multe teorii frontaliere, care interacționează constant și șterg pe interior propriile hotare, transformându-se într-un domeniu dificil de manevrat din punct de vedere al cercetării științifice.

Prin urmare, termenul, de boundary, reflectă înțelegerea clasică a termenului de frontieră, drept linie firească de demarcație, care nu tăgăduiește îndoiele și nu necesită alte percepții. Aceasta este limita semnificativă și organică, demarcată de elementele naturii sau impusă de anumite evenimente istorice, care nu necesită legitimare suplimentară. Termenul de border, dimpotrivă, este adesea utilizat în cazurile în care este necesar de indicat prezența unei frontiere fixate din punct de vedere legal, între anumite spații, inclusiv, între teritoriile a două sau mai multe state. În același timp, border, semnifică o anumită parte de spațiu adiacent frontierei fixate, adică ceea ce noi am numi zonă frontalieră. Este evident că în ambele cazuri categoria de border diferențiază aspectul politico-juridic, punând accentul și fixând atenția pe frontieră și zona frontalieră din perspectiva organizării și definierea unui anumit teritoriu, precum și atitudinea față de acesta (Haritonovici 2007: 144).

Al treilea termen, cel de frontier, la fel, indică aspectul de divizare a spațiului, inclusiv din perspectiva apartenenței statale și a limitei de demarcație frontalieră. Dar, în ambele cazuri această categorie presupune opoziția sau rezistența unui teritoriu raportat la altul (celălalt). Prin urmare, în semnificația „frontieră de stat”, termenul de frontier subliniază existența liniei de demarcație, cu toate atributele necesare de demarcare – vamă, control vamal etc.

Iar pentru sensul de „frontalier” mai repede se face referire asupra a ceea ce este nedeterminat, aleatoriu, în a cărui percepție domină parametri calitativi și nu cei cantitativi (de obicei este vorba despre confuzie, incertitudine, inadaptabilitate) (Haritonovici 2007: 145).

Este necesar de remarcat că aspectele transfrontaliere nu pot fi studiate în afara identității ori autoidentificării unei persoane cu un anumit grup social și/sau teritorial, mai presus de toate etnic/interetnic, cultural/multicultural. În cele mai multe cazuri, teritoriile și zonele de interferare ocupă un loc central în teoriile primordialiste ale națiunii.

Acestui tip de teorii, i se alătură și cea care a dominat antropologia culturală a anilor 1970 (înaintată de antropologii și sociologii americani) denumită *meltingpot theory*. Potrivit acestora se considera că importanța comunităților etnice și sentimentelor naționale ar putea să se diminueze în contextul proceselor de aculturație a minorităților, asimilărilor structurale și lingvistice.

În privința identității de grup, de obicei, concurează două forme: culturală (în primul rând etnică) și politică, care reflectă existența unor forme vădite de solidaritate. În procesul modernizării post-sovietice foarte des sunt în formare noi realități frontaliere și zone transfrontaliere, inclusiv în ceea ce privesc relațiile cu aproapele și vecinii. De aceea, punctul de plecare în cercetarea „noilor frontiere” suprapuse în procesul migrației ar urma să fie axate pe cercetarea apartenenței spațiale, teritoriale și culturale a celor emigrați și aflați în contact direct cu alte frontiere și culturi.

Antropologul englez B. Anderson remarca faptul că naționalismul este îndreptat spre interior, pentru a uni o națiune, dar totodată și în exterior, pentru a separa națiunea și teritoriul ei de alți vecini (Anderson 2006). Deși identitatea etnică continuă să ocupe un loc central în autoidentificarea teritorială a unei persoane, rolul ei treptat a început să scadă. Până nu demult o bună parte considera că fiecare cetățean ar trebui să aibă o singură identitate etnică și să locuiască în statul său național. Dar, pe parcurs, s-a adevărat că mulți, dacă nu chiar majoritatea dintre noi, se identifică simultan cu mai multe comunități teritoriale și/sau etnice. De exemplu, în Republica Moldova, am putea enumera până la șase niveluri de identificare etnică/națională și teritorială: post-sovietică, românească, moldovenească, a oricărui alt grup etnic, europeană și de ce nu – câteva dintre cele regionale și locale.

Întrucât identitățile naționale, etnice, regionale și locale, în cele mai dese cazuri, se suprapun una peste alta (iar unele dintre ele aflându-se în stare de hibernare), în anumite contexte, diverși subiecți folosind

agenda vieții politice, se străduie să activeze identitățile existente sau pe cele aflate în stare de „somnolență”. Trebuie să remarcăm că fenomenul globalizării și al migrației forței de muncă determină apariția unor noi identități sau identificări ale indivizilor. Regiunile transfrontaliere atrag o deosebită atenție. Conținutul acestor identități de mai mult timp a început să-i preocupe pe teoreticieni, inclusiv geografi. Deși identitatea europeană este încă relativ slabă, totuși conținutul acestea se schimbă de la o țară la țară.

Încă în 1962, politologul american Kenneth E. Boulding evidențiază un tip special de hotare între macroregiuni, așa-zisele frontiere critice. Teoria acestuia era în strânsă corelare cu ideea sferelor de influență și a intereselor vitale, întrucât fiecare putere sau supraputere avea în afară raza sau doza sa de influență (Boulding 1963: 349).

Formarea identității politice și etnice nu poate fi prezentată exclusiv ca un proces pe deplin reglementat de elitele politice. Acest proces este unul bilateral, întrucât comunitățile teritoriale locale joacă un rol semnificativ în formarea și consolidarea entității statale. În acest fel, identitatea politică (națională sau statală) este una vitală dar nu este unica, și de multe ori nu este principala. Din punct de vedere istoric, apariția acesteia a fost precedată de identitatea locală și regională.

Frontierele culturale între sistemele teritorial-politice de facto pot să coincidă cu hotarele statelor, blocurilor economice și militar-politice, inclusiv cu hotarele critice, și pot să nu coincidă, fiind situate pe teritoriile diferitelor țări.

Frontierele culturale îndeplinesc mai presus de toate funcțiile externe de contact între culturi, în timp, ce frontierele de stat reprezintă liniile de demarcație – simbolurile independenței. Așa cum am specificat deja, autoidentificarea unei persoane cu un anumit teritoriu – etnic și/sau politic – dintotdeauna a purtat și poartă un caracter ierarhic. De regulă, persoana se simte concomitent cetățeanul propriei țări și reprezentantul unei anumite regiuni, dar și nativul propriei localități. În același timp, nivelurile identității teritoriale pot juca roluri diferite – de subordonare sau de dominare. Identități eterne și intacte nu există, în funcție de diferiți factori, și mai ales în contextul fluidității populației marcate de migrația forței de muncă, acestea se modifică constant.

Identitatea etnică sau mai bine zis cea etno-teritorială, este doar una dintre genurile de identități ierarhice subordonate, și nu neapărat una din cele mai principale.

Globalizarea și în special, intensificarea migrației internaționale au dus la creșterea numărului de persoane cu identități duble sau multiple. În cele mai dese cazuri, diversele identități extrateritoriale coexis-

tă pașnic în mentalul unei sau altei persoane, dar, uneori acestea pot să intre în adevărate conflicte, forțând purtătorul identităților să nege orice gen de identitate. În spațiul ex-sovietic, inclusiv sub impactul migrației forței de muncă, putem enumera sute de mii de persoane care dețin identitate dublă sau multiplă.

Astfel, plecând de la considerațiile teoretice enunțate, partea abordării metodologice presupune, în primul rând, definirea scopului și a obiectivelor cercetării. Prin urmare, scopul principal al cercetării este cunoașterea impactului migrației forței de muncă asupra schimbării statutului social al femeilor migrante din Republica Moldova.

Focalizându-ne pe acest aspect, obiectivele urmăresc să ofere date, informații, concluzii, recomandări și strategii care ar duce la cunoașterea poziției sociale a femeilor marcate de migrație și valorificarea elementelor pozitive ale migrației în termenii unei dezvoltări și ordini sociale, o emancipare, o deschidere de noi drumuri și posibilități. Totodată, nu putem contesta și provocările sau efectele negative ale migrației, cărora femeile din zonele de plecare și sosire au fost nevoite să le facă față. Grupul țintă al cercetării îl constituie individul – femeia, în calitatea ei de migrant, a cărei opinii, exprimate în formă de interviuri, vor fi utilizate pe parcursul elucidării problemei.

În mod concret, fenomenul migrației perioadei recente, constituie un domeniu de cercetare de actualitate și importanță majoră, dar care pare a fi deloc facil. Proiectând statutul social al femeii din Republica Moldova pe fundalul istoriei migrației forței de muncă, după 1990 încoace, am plecat de la ipoteza conform căreia poziția femeilor marcate de fenomenul migrației forței de muncă s-a modificat constant, accentul, în raport cu perioadele anterioare (de subapreciere la nivel legal), mutându-se dinspre îndatoririle și rolul femeii de soție și mamă, gospodină și stăpână a casei, către capacitățile acestea de a lucra în afara țării, departe de casă și familie. De precizat că schimbarea statutului femeii în contextul migrației forței de muncă a generat și alte schimbări în lanț, de genul: modernizarea modului de viață tradițional; destrămarea familiilor; inversarea valorilor în sfera vieții private; diversificarea obiceiurilor și tradițiilor, modelarea interculturală a celor marcați de migrație etc.

Argumentele care urmează să fie aduse în explicarea ipotezei de lucru, vor merge până la analize și critici care vor încerca să pună în lumină nu numai natura economică a problemei, dar mai ales pe cea socială, și deopotrivă, individuală și colectivă a gestionării istoriei și memoriei fenomenului migrației forței de muncă. Pentru analiza impactului migrației forței de muncă asupra statutului femeii din Republica Moldova, obiectivele principale ar fi: cunoașterea

evoluției migrației din spațiul ex-sovietic și amploarea emigrării din Republica Moldova; identificarea strategiilor folosite de femei pentru a pleca din Republica Moldova la începutul anilor 1990; stabilirea motivațiilor de emigrare ale moldovenelor și nu doar, ci și al femeilor din restul segmentelor etnice persistente în Republica Moldova; identificarea destinațiilor preferate și a traseelor de migrație; evaluarea impactului migrației feminine asupra capitalului social din Moldova; cunoașterea trăirilor familiilor rămase acasă; reprezentările și comportamentul femeilor migrante reîntoarse; adaptarea femeilor revenite acasă și preluarea unor strategii de antreprenorial sau modele interculturale; identificarea migrației duble sau remigrația în funcție de severitatea crizei economice, politice sau de orice alt gen; caracteristicile țărilor-gazdă; forme de acomodare și integrare printre străini; încadrarea în rândul comunității de „acasă” (diasporei); reprezentările, trăirile și comportamentele femeilor ajunse la locul de destinație; comportamentul femeilor în țara-gazdă (stabilire, relația cu familia/copiii lăsați în Republica Moldova); descifrarea transformărilor generate de schimbarea mediului la nivel de mentalitate, tradiții, obiceiuri, multiculturalitate etc.

Deși în elucidarea problemei vom utiliza o gamă variată de metode, de la cea comparativă (care permite fixarea statutului femeilor migrante prin relevarea trăsăturilor distincte și comune ale femeilor de la modul de viață obișnuit (sovietic) la cel modern (post-sovietic); istorică (prin intermediul căreia fenomenul migrației de muncă feminin va fi examinat în contextul evoluției fenomenului); sistemică (care face posibilă analiza proceselor de constituire a premizelor migrației forței de muncă feminine, ca o consecință a conjuncturii socio-economice și politice interne și externe); cantitativă (prin analiza statistică putând observa evoluția fenomenului migrației la nivel global/internațional, în Europa, din Republica Moldova); structura și evoluția grupurilor de migranți; statistica migrației printre femei; situația demografică etc.); la cea psihosociologică (utilizată în cercetarea transformărilor la nivel de mentalitate a femeilor migrante, comportamental ori atitudinal), bazându-ne pe extrapolare, analiză, sinteză, și abstractizare; raționalizare, inducție și deducție; inclusiv pe principiile: interdisciplinar (care ne va permite să evidențiem corelațiile specifice rezultate din impactul migrației asupra valențelor comportamentale, culturale, interculturale și de interferare a valorilor în rândul femeilor migrante din Republicii Moldova); axiologic (de stabilire, evaluare a sistemului de reprezentări și valori ce determină, influențează și modelează comportamentul femeilor supuse fenomenului migrației forței de muncă); al determinismului (care va permite analiza fenome-

nului generat de o înlănțuire de cauze și efecte, prin interacțiuni necesare și repetitive) și al succesivității fenomenelor, a cauzei și a efectelor, un alt instrument în cercetarea problemei, pe care am vrea să-l punem în valoare, face referire la colectarea mărturiilor oferite de femeile migrante.

Memoria ca mod de raportare la fenomenul migrației a generat interesul opiniei publice pe măsura intensificării exodului din Republica Moldova. Deși, există puține lucrări axate pe restituția memoriei migrației, întâietatea o dețin, totuși, materialele din presa timpului, subiectul devenind unul recurent. În același timp, putem semnală apariția în literatura artistică a unui șir de romane dedicate migrației feminine din Republica Moldova (Partole 2009, 2011, 2017; Dunford 2020).

Dacă am face o trecere în revistă a ceea ce s-ar numi memoria migrației la feminin, am putea spune că această memorie nu înseamnă, neapărat, o redare obiectivă a trecutului, dar prin apelul la experiență și rememorare, reprezintă o modalitate mai mult sau mai puțin fiabilă de actualizare a fenomenului abordat. În esență, memoria reconstruiește trecutul migrației plecând de la prezent și în funcție de contextul social. Această memorie joacă un rol însemnat în definirea individului, a grupului, inclusiv a unei comunități întregi.

În general, memoria fenomenului migrației presupune o serie de procese precum cel de conservare și restituție. Celelalte definiții fac apel la un cod cultural care alocă acestui concept diverse conținuturi și roluri în funcție de necesitățile de interpretare ale unei comunități sau societăți prinse în vârtoarea acestui proces. Pierre Nora definea „memoria colectivă” ca: „amintirile <...> unei experiențe trăite de către o colectivitate, care fac parte integrantă din identitatea unei comunități. Amintiri ale unor evenimente trăite direct <...> transmise pe cale orală sau scrisă, memoria colectivă fiind una de esență activă” (Nora 1978: 398).

O formă a memoriei colective împărtășită de comunitatea feminină trecută prin experiența migrației este memoria culturală, care transformă anumite evenimente din trecut în subiecte ale rememorării publice ducând la o mitologizare a acestora. În Republica Moldova, constituirea unei memorii culturale și colective a migrației forței de muncă este parte a unui proces în desfășurare, influențat de memoria grupului feminin. Reprezentările fenomenului migrației promovat individual sau de anumite grupuri contribuie la construcția unei memorii culturale a acestui fenomen.

Specificul valorificării mărturiilor persoanelor migrante este acel de integrare a memoriei individuale a fiecăruia dintre martori în memoria colectivă

(Lungu 2003: 81; Radosav 2005: 12; Radosav 2016). Martorul (interviewatul) este de fapt un intermediar ce vivifică poveștile nespuse, uitate (sau arhivate în scrisori sau fotografii) și le articulează într-un discurs coerent rememorativ. Așa cum se observă deseori în viața cotidiană, amintirile noastre sunt departe de a fi atât de precise după cum am dori noi să fie. Uităm frecvent întâmplări banale, fapte ale vieții de zi cu zi, dar și evenimente destul de importante. Amintirile legate de anumite evenimente dispar aparent fără urmă sau sunt obiectul unor distorsiuni neașteptate. Cu toate acestea, dincolo de aceste situații oarecum excepționale, experiența de zi cu zi ne confirmă faptul că putem să ne bazăm pe datele memoriei noastre (Constantin 2005: 19-20).

Cercetarea fenomenului migrației feminine de muncă are drept deziderat dimensiunea de arhivare a mărturiilor care este importantă, dacă nu imperios necesară, pentru completarea cercetărilor efectuate până în prezent. Analiza atentă a mărturiilor permite descoperirea unor aspecte noi, relevante pentru trecut și, în același timp, indispensabile realizării unei „istorii complexe” a acestui fenomen în derulare (Prisac, Xenofontov 2019).

Efectuarea interviurilor în adâncime, bazate inclusiv pe discuții informale anterioare, face parte din metodologia specifică istoriei orale, care permite reconstituirea secvențelor din istoria trăită și modul în care memoria migrației aranjată în „povești”, poate defini sau completa „o altă istorie”. Raportul dintre „marea istorie” și experiențele umane din cadrul migrației este un domeniu, am zice, practic nou frecventat de istoria orală². Ceea ce reține memoria și imaginarul social prin tradiția orală este unicitatea sau evenimentele unice dinspre „marea istorie”, care apoi se convertesc într-o ipostază simbolică ce înscrie durata lungă a istoriei. La incidența cu marea istorie, memoria colectivă devine memorie istorică, iar imaginarul o construcție istorică sui-generis. Memoria istorică, fie și a timpului recent, presupune o construcție și o reconstrucție permanentă a trecutului (Radosav 2005: 11).

Gérard Genette atenționa că „orice povestire introduce în evenimentul ei o punere în intrigă, care este deja o trecere în ficțiune și/sau în dicțiune” (Gérard 1994: 111). Eugen Simion susține și el această abordare în Genurile autobiograficului considerând că, „memorialul este și un pariu cu literatura” (Simion 2008: 20).

Studierea migrației feminine din perspectiva istoriei orale permite depășirea aridității cercetărilor documentare și statistice. Mai mult chiar, istoria orală utilizată în descifrarea memoriei femeilor migrante poate deveni una complementară istoriografiei tradiționale. Din acest unghi de vedere, femeile plecate

din țară, vor înceta să fie doar cifre – le vom putea surprinde respirând, suferind și bucurându-se, ne mai fiind niște individe oarecare, ci persoane care au dobândit suficientă încredere pentru a-și împărtăși cele mai intime amintiri, încercând să depene o experiență a prezentului cu o altă experiență din trecut, care include memoria acelei experiențe trecute, memorie care face parte și din experiența prezentului. Aceste persoane, cu amintirile lor, sunt cele care vin să răscolească sufletele interlocutorilor, în cazul de față al cercetătorului care merge în campaniile de cercetare de teren.

După „experiențele” înscrise de femeile marcate de migrație, cifrele nu pot avea o atât de mare importanță, e de ajuns un singur om, un singur destin, pentru a schimba puncte de vedere, pentru că, deși vorbim în numele lor, povestirile acestora se împletesc cu ale altor zece, sute, mii de femei (Comănescu 2006: 128).

Extragerea din noianul de amintiri a informațiilor cu referire la migrație nu depinde în exclusivitate de memoria martorului sau de capacitatea lui de a înțelege ceea ce intervievatorul dorește să afle, ci și de acel din urmă, care prin întrebările sale poate declanșa readucerea în memoria vie a interlocutoarelor a unor amintiri latente, în acest caz intervievatorului revenindu-i rolul madlenei (prăjiturii) lui Proust, pentru că într-un fel cercetătorul de istorie orală este și el în căutarea timpului trecut (Comănescu 2006: 136). Cu alte cuvinte, pentru a fi utilizată, cercetată și valorificată, memoria migrației, în esență, trebuie să fie provocată.

În concluzia dintre intervievator și martorul evenimentelor se relevă și o funcție „intelectuală” a mărturiei, în sensul că ea produce o ordonare, o elucidare și o reconstituire inteligibilă a memoriei și a amintirilor. În egală măsură „actor al memoriei”, martorul participă în mod esențial la un „ecleraj al locurilor” sau argumentează câmpul „vizual” și documentar al evenimentelor trăite, realizându-se, astfel, o multiplicare a cunoașterii singularității evenimentțiale.

Istoria trăită și narată de exponenții migrației se regăsește în cadrul interviurilor de tip povestea vieții [life (hi)story]. Ca metodă fundamentală și consubstanțială de investigație a universului empiric, interviul permite reconstituirea biografilor private ale oamenilor mici conectați la evenimentele majore ale fluxurilor migraționale ale sec. XXI. Prin valorificarea acestui tip de izvor istoric se poate realiza un gen de cercetare-imagie, prin reflectarea unei abordări implicit umanistice marcate de formarea unor norme sociale și de configurare a viziunii martorilor direcți asupra fenomenului migrației. Interviul vizează martorul sau participantul direct la fenomenul migrației,

în care martorul este naratorul și actorul acțiunii din trecutul recent. „Istoriile” înscrise de fenomenul migrației, eminentamente opuse istoriei oficiale, reprezintă adevărate alternative ale discursului tradițional.

Pentru cercetarea în curs planificăm să efectuăm și să prezentăm mărturii ale femeilor migrante, alese în mod aleatoriu, din categoria celor câteva paliere culturale persistente în Republica Moldova (raportate numeric după fiecare grup etnic), cu diferite vârste și profesii, inclusiv din diferite țări recipiente), care pot fi considerate atât sursă de reconstituire istorică, cât și reflecție asupra momentelor istorice recente povestite, întrucât, peste ani, evenimentele trăite vor oferi semnificații nebănuite, rememorarea implicând, în felul acesta, atât încercarea de înțelegere, cât și cea de justificare și de (re)interpretare.

Povestirile care vor fi prezente în această cercetare vor fi organizate după o structură de două ori ambivalentă. Într-o primă instanță, se poate evidenția ipostaza narativă a acestora ce se argumentează prin propensiunea de a povesti într-un timp al povestirii, al retrăirii virtuale, ca prelungire a unui timp al retrăirii istoriei-realitate, ca „res gestae” (lat. realizări), și a doua ipostază, cea discursivă, ce se poate asocia comunicării verbale, gestuale, iconice aferente afirmării identității unei comunități, a unei societăți. Astfel, povestirea și memoria fiind singurele ce recompun spațiul original și ereditar, ele convertindu-se într-o autoreferențialitate a unui discurs identitar defectiv (Radosav 2005: 15-16).

Memoria fenomenului migrației forței de muncă la feminin, valorizată din perspectiva prezentului, este una exemplară și tranzitivă, deoarece se deplasează dinspre trecutul recent spre prezent, cu scopul de-a dezamorsa un fenomen cu procesele sale ireversibile. Rememorarea, în felul acesta, produce cel puțin două efecte în perimetrul interpretativ și reconstituitiv al vieții femeilor marcate de efectul migrației. Pe de o parte prezentarea subiectivă a experiențelor umane, iar pe de altă parte o reprezentare transistorică a sensului și a viziunii pe care oamenii „prezentului trăit” le-au elaborat transsubiectiv asupra orizontului de așteptare pe care l-au construit într-o perioadă sau alta. Din acest motiv, istoria (scrisul istoric) se poate poziționa ca memorie și reprezentare.

Prin urmare, în cercetarea de față vom încerca să prezentăm câteva repere cu referire la încrederea pe care putem să o acordăm inclusiv datelor memoriei fiecărui interviuat. Realizăm acest demers nu pentru a pune sub semnul întrebării valoarea rezultatelor cercetărilor centrate pe studiul memoriei, ci pentru a oferi noi repere interpretative în analiza evocărilor referitoare la impactul migrației asupra destinului poziției femeilor din societatea moldovenească. Astfel, având

în vedere posibilele interacțiuni transfrontaliere și de influențare reciprocă, în cercetarea de față vom încerca să evidențiem experiența femeilor migrante aflate în situații de interculturalitate, prin evidențierea experienței de realizare a unei veritabile corespondențe dintre culturi, în sensul de transmitere a „încărcăturii culturale” proprii, precum și înțelegerii și acceptării alterității. Totodată vom încerca să identificăm natura (trăsăturile și caracteristicile generale) ale proceselor transfrontaliere în condițiile migrației forței de muncă a femeilor din Republica Moldova după colapsul regimului sovietic, regim care și-a lăsat amprenta printr-o moștenire culturală fragmentar de diversificată.

Note

¹ Cercetătorii în domeniul socioeconomic și ai egalității de gen afirmă că schimbările în relațiile de gen sunt determinate semnificativ de paradigma Uniunii Europene asupra egalității de gen (Participarea femeilor... 2013: 6-10).

² Demersul științific din perimetrul istoriei orale are în vizor două abordări științifice: una anglo-saxonă în persoana reconstructorilor în frunte cu istoricul englez Paul Thompson, care consideră istoria orală drept formă de dezvoltare a trecutului, și alta de sorginte latino-romană, în persoana instrumentiștilor în frunte cu Alessandro Portelli, care apreciază istoria orală ca pe un instrument ce studiază memoria socială, fenomenele de individualizare și de analogie, care împreună îl formează pe cel de mentalitate (Thompson 1984; Thompson 1988; Portelli 1991).

Referințe bibliografice / References

Anderson B. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso, 2006. 240 p.

Antiseri D. *La globalizzazione nella cultura*. În: *La globalizzazione: attese e preoccupazioni*. Soveria: Rubbettino, 2000. 169 p.

Boulding Kenneth E. *Conflict and defense, a general theory*. New York: Harper & Row, 1963. 349 p.

Comănescu A. *Război în memoria comunității germane*. În: *Anuarul Institutului de Istorie Orală*. Cluj-Napoca, VII, 2006, p. 126-139.

Constantin T. *Acuratețea în memoria autobiografică*. În: *Anuarul Institutului de Istorie Orală*. Cluj-Napoca, VI, 2005, p. 19-45.

Dicționarul explicativ al limbii române. Ediția a II-a. București: Univers Enciclopedic, 1998. În: <https://dexonline.ro/definitie/statut> (vizitat 19.11.2020).

Dunford V. *Inimi albastre: dedicație și nebunie*. Chișinău: S. n. (Tipogr. „Bons Offices”), 2020. 178 p.

Gérard G. *Introducere în arhitectură. Ficțiune și dicțiune*, tr. și prefață de Ion Pop. București: Univers, 1994. 212 p.

Gheorghie O. *Statutul social și statutul de cadru didac-*

tic. În: <https://iteach.ro/experiencedidactice/statutul-social-si-statutul-de-cadru-didactic> (vizitat 19.11.2020).

Hargreaves L., Flutter J. *The Status of Teachers and the Teaching Profession: A desk-study for Education International*. Unpublished manuscript, Department of Education, University of Cambridge, UK, 2003.

House J. W. *Frontier on the Rio Grande: a Political Geography of Development and Social Deprivation*. Oxford, 1982. 296 p.

Lungu D. *Povestea vieții. Teorie și documente*. Iași: Editura Universității Al. I. Cuza, 2003. 254 p.

Moraru V., Moraru T., *Mass-media, migrația și fenomenul interculturalității*. În: *Populația Republicii Moldova în contextual migrațiilor internaționale. Materialele conferinței științifice internaționale, Chișinău, 9-10 noiembrie 2005* / Coord. V. Moșneaga, Gh. Mohammadifard, L. Corbu-Drumea. Vol. II. Iași, 2006, p. 50-61.

Nora P. *Mémoire collective*. În: J. Le Goff (ed.), *La Nouvelle histoire*. Paris: Retz, 1978, p. 398-401.

Participarea femeilor la viața publică și politică din Republica Moldova. Raport elaborat în cadrul Parteneriatului Estic de Facilitare al Consiliului European. Daniela Terzi-Barbaroșie. Chișinău, mai 2013. 54 p.

Partole C. *Totentanz sau Viața unei Nopti*. Chișinău: Pontos, 2009; (Ediția a II-a). Chișinău: Pontos, 2011 (Ediția a III-a). București: Editura „ePublishers”, 2017.

Portelli A. *The Death of Luigi Trastulli and Other Stories. Form and Meaning in Oral History*. State University of New York Press, 1991. 360 p.

Prisac L. *Procesul migrației și statutul social al femeii în Republica Moldova: repere istoriografice*. În: *Tradiții și procese etnice. Materialele Simpozionului Național de Etnologie*. Ediția I. Chișinău, 6 octombrie 2020. Chișinău: S.n., 2020, p. 275-287.

Prisac L., Xenofontov I. V. *Revizuirea memoriei. O altfel de abordare a deportărilor din RSS Moldovenească. Studiu introductiv*. În: *Arhivele memoriei: Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească: Memorii. Documente. Studii de caz*. Vol. III: *Cercetări realizate în localitățile din sudul Republicii Moldova*. C. Manolache (ed.). Chișinău: Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan”, 2019, p. 8-22.

Radosav D. *Istoria din memorie*. Cluj-Napoca: Gati-neau, Argonaut, Symphologic Publishing, 2016. 403 p.

Radosav D. *Editorial – O „sensibilitate sudică” a memoriei și oralității*. În: *Anuarul Institutului de Istorie Orală*. Cluj-Napoca, VI, 2005, p. 5-18.

Simion E. *Genurile autobiograficului*, vol. I. București: Fundația Națională pentru Literatură și Artă, 2008. 362 p.

The New Shorter Oxford English Dictionary. Clarendon Press, 1993. 3840 p.

Thompson P. *Historiens et histoire orale*. P. I. În: *Mémoires collectives*. Ed. de l'Université de Bruxelles, 1984. 317 p.

Thompson P. *The Voice of the Past*. Oral History. Oxford University Press, 1988. 368 p.

Бреская О. Введение в Пограничную теорию. În: Перекрестки. Журнал исследований восточноевропейского пограничья, 2007, № 1–2, с. 156-174. / Breskaia O. Vvedenie v Pogranicniiu teoriiu. In: *Perekrestki. Jurnal issledovaniy vostocinoevropeyskogo pograncia*, 2007, nr. 1–2, s. 156-174.

Харитонович С. Выстраивание пограничья: анализ трансформационных импульсов. În: Перекрестки. Журнал исследований восточноевропейского пограничья, 2007, № 1–2, с. 143-155. / Haritonovici O. Vystraiivanie pograncia: analiz transfromatsionnyh impulsiv. In: *Perekrestki. Jurnal issledovaniy vostocinoevropeyskogo pograncia*, 2007, nr. 1–2, s. 143-155.

Lidia Prisac (Chișinău, Republica Moldova). Doctor în istorie, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural.

Лидия Присак (Кишинев, Республика Молдова). Доктор истории, Центр этнологии, Институт культурного наследия.

Lidia Prisac (Chisinau, Republic of Moldova). PhD in History, Center of Ethnology, Institute of Cultural Heritage.

E-mail: lidiaprisac@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3406-3670>